

Pavol Tišliar, Ján Golian
Bratysława, Martin

Demografia historyczna na Słowacji na przełomie XX i XXI wieku

Demografia historyczna na Słowacji przeszła w ostatnich dwóch dekadach zasadnicze zmiany, które przyczyniły się do poszukiwania i rozwiązywania nowych problemów badawczych. Upadek komunizmu, którego skutki odczuwane są w społeczeństwie naszego kraju do dzisiaj, stworzył możliwość badań, których jeszcze do końca lat 80. ubiegłego wieku nie było można prowadzić. Ostatnie dwie dekady należy w pewnym stopniu traktować jako sposobność do rozliczenia się z przeszłością, szczególnie zaś w kwestii politycznej. W ostatnim okresie pojawiła się młoda generacja demografów, „nieobciążona” komunistyczną przeszłością, zajmująca się problemami XX wieku, starająca się obiektywnie ocenić czasy komunizmu. Poszukiwanie problemów naukowych sprzyjało pojawieniu się nowej przestrzeni badawczej, umożliwiającej rozwój kilku historycznych dyscyplin naukowych. W ostatnich latach problem komunizmu na Słowacji jest już nie tylko „tematem do rozmów”, jak to miało miejsce w poprzednich dekadach, ale staje się potencjalnym problemem badawczym, realizowanym za pomocą projektów naukowych i grantów.

Początków nauki demografii przeszłości na Słowacji należy szukać w pierwszej połowie XX wieku. Prace, które wówczas powstawały, były poświęcone rozwojowi zarówno populacji historycznych, jak i współczesnych naszego kraju. Nie skupiano się w nich na odtwarzaniu dziejów demograficznych rodzin, ale na analizie i statystycznym opisie źródeł, pochodzących głównie z epoki Austro-Węgier i pierwszej Republiki Czechosłowackiej.

Pierwsze prace poświęcone rozwojowi demograficznemu na terenie Słowacji powstawały już w latach dwudziestych ubiegłego wieku. Prace Alexeja Leonidowicza Petrova¹ dotyczyły głównie rodzajów źródeł, ważnych dla badania struktu-

¹ Alexej Leonidovič Petrov, *Příspěvky k historické demografii Slovenska v XVIII–XIX. století*, Praha 1928; tenże, *Sborník Fr. Pestyho Helység névtára — seznam osad v Uhrách z r. 1864–65*

ry etnicznej ludności. Petrov skupił się szczególnie na zróżnicowaniu etnicznym ludności zamieszkującej pogranicze słowacko-węgierskie. Podobny kierunek badań obrał też czeski etnograf Lubor Niederle, który na podstawie spisów ludności z roku 1900² opracował etnograficzną mapę Słowaków. Granicę etniczną między Słowakami i Rusinami badał także Jan Húsek³ i wspomniany wcześniej A. L. Petrov⁴. W tym czasie do grupy wiodących uczonych należeli także Alojz J. Chura⁵ i Ján Svetoň⁶, obaj publikujący już w 30. i 40. latach XX wieku. Po drugiej wojnie światowej czołowym specjalistą w zakresie demografii słowackiej był Ján Svetoň. Jego praca poświęcona rozwojowi ludności Słowacji od XVIII do pierwszej połowy XX wieku, a także inne, w tym liczne badania dotyczące emigracji, nadal stanowią cenne źródła informacji o rozwoju ludnościowym naszego kraju⁷. Już w latach 50. i 60. ubiegłego wieku niektóre badania prowadzone przez słowackich historyków i archiwistów koncentrowały się na doborze odpowiednich metod, prowadzących do rozwiązywania niełatwych problemów przemian demograficznych. Warto tu wspomnieć o licznych pracach Pavla Horvátha i Antona Špiesza⁸. W następnych dekadach, oprócz wyżej wymienionych, populacjami historycznymi zajmowali się także: Július Alberty, Alžbeta Gácsvová, Branislav Varsik oraz Juraj Žudel⁹. Mária

jako pramen historicko-demografických údajů, Praha 1927; tenże, *Národopisná mapa Uher podle úředního lexikonu osad z roku 1773*, Praha 1924.

² Lubor Niederle, *Národopisná mapa uherských Slováků na základe sčítání lidu z roku 1900*, Praha 1903.

³ Jan Húsek, *Národopisní hranice mezi Slováky a karpatorusy*, Bratislava 1925.

⁴ Alexej Leonidovič Petrov, *K otázce slovensko-ruské etnografické hranice*, „Česká revue” 16, 1923, nr 5–6, s. 115–119 i 234–243.

⁵ Prace A. J. Chury o ludnościowym rozwoju Słowacji, poświęcone szczególnie dzieciom, młodzieży, i rodzinie, nadal należą do podstawowych i wyjątkowych źródeł informacji o demograficznym rozwoju Słowacji w okresie międzywojennym, zob. Alojz J. Chura, *Slovensko bez dorastu? I. diel*, Bratislava 1936; tenże, *Slovensko bez dorastu?*, t. 2, cz. 1, Bratislava 1938; Alojz J. Chura, Karol Kizlink, *Slovensko bez dorastu?*, t. 2, cz. 2, Bratislava 1939.

⁶ Do pionierskich, bardziej znaczących prac J. Svetoňa można zaliczyć studium analizujące liczebność i rozmieszczenie Słowaków poza granicami kraju, szczególnie po zmianach terytorialnych z końca lat 30. XX wieku, zob. Ján Svetoň, *Slováci v európskom zahraničí*, Bratislava 1943.

⁷ Ján Svetoň, *Obyvatelstvo Slovenska za kapitalizmu*, Bratislava 1958; tenże, *Vývoj obyvateľstva na Slovensku: Výber z diela*, Bratislava 1969.

⁸ Na przykład: Pavol Horvath, *Obyvatelstvo Slovenska a jeho menlivosť v posledných sto rokoch*, „Naša veda” 3, 1956, s. 445–4

51; tenże, *Poddaný ľud na Slovensku v I. polovici 18. storočia*, Bratislava 1963; Anton Špiesz, *Sociálne rozvrstvenie obyvateľstva Nitrianskej stolicy v polovici 18. storočia*, „Historický časopis” 6, 1958, s. 48–71; Anton Špiesz, Jozef Watzka, *Poddani v Tekove v 18. storočí: Historicko-štatistická monografia*, Bratislava 1966.

⁹ Na przykład: Július Alberty, *Formovanie robotníckej triedy v obvode Brezna*, Martin 1981; albo najnowsze tenże, *Gemer-Malohont a Rimavská Sobota 1848 – 1918*, Banská Bystrica 2008; Alžbeta Gácsvová, *Spoločenská štruktúra mesta Prešova v 15. a v prevej polovici 16. storočia*, „Historický časopis” 18, 1970, s. 357–383; taż, *Niektoré aspekty počtu a majetnosti obyvateľov východoslovenských miest v stredoveku*, [w:] *Špišské mestá v stredoveku*, Košice 1974, s. 45–54; Branislav Varsik,

Kohútová skupiała się na rozwoju Słowaków w czasach nowożytnych, szczególnie ludności pochodzącej z zachodnich części Słowacji¹⁰. W ostatnim okresie pojawiły się prace poświęcone, między innymi, retrospektywnemu rozwojowi ludności Słowacji w epoce przedstatystycznej. Chodziło w nich głównie o analizę dziejów osad, rozwoju osadnictwa i populacji oraz ich relacji do środowiska naturalnego¹¹.

Opracowania demograficzne poświęcone są także nieco nowszym dziejom Słowacji, zwłaszcza XIX i pierwszej połowy XX wieku. Koncentrują się one na procesach demograficznych i strukturze ludności Słowacji¹². Podejmuje się zatem problematykę, z którą inne kraje europejskie zmagaly się dawno temu. Ostatnio wykorzystano niepublikowane wyniki specjalnych spisów ludności, szczególnie za lata 1919 i 1938 oraz z 1940 roku¹³. Przejście demograficzne określane przez niektórych także rewolucją demograficzną, to jest unikatowe zjawisko w demograficznej historii ludzkości, w populacji Słowacji wystąpiło pod koniec XIX wieku, a w niektórych regionach około pierwszej wojny światowej. Ta ostatnia była przyczyną spadku natężenia zawierania małżeństw oraz niskiej płodności (dokładnie

Osídlenie Košickej kotliny, t. 1, Bratislava 1964; tenże, *Osídlenie Košickej kotliny*, t. 2, Bratislava 1973; tenże, *Osídlenie Košickej kotliny*, t. 3. *S osobitným zreteľom na celé východné Slovensko a horné Pôtie*, Bratislava 1977; tenże, *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*, Bratislava 1984; Juraj Žudeľ, *Obyvateľstvo slobodných kráľovských miest na Slovensku v 2. polovici 18. storočia*. „Geografický časopis” 39, 1987, s. 148–168; tenże, *Osídlenie a pohyb obyvateľstva na červenokamenskom panstve za Fuggerovcov v rokoch 1535–1583*, „Historický časopis” 13, 1965, s. 571–599; tenże, *Súpisý obyvateľstva slobodných kráľovských miest na Slovensku z 2. polovice 18. storočia*. „Slovenská archivistika” 22, 1987, s. 82–101; Albert Stránsky, *Drevorubači na Čiernom Hrone na rozhraní XVIII a XIX storočia*, Bratislava 1969.

¹⁰ Zob. na przykład: Mária Kohútová, *Demografický a sídlitný obraz západného Slovenska*, Bratislava 1990; taż, *K vývoju obyvateľstva na Záhorí v prvej polovici 18. storočia*, „Historické štúdie” 26, 1982, s. 111–129.

¹¹ Pavol Maliniak, *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*, Banská Bystrica 2009; Miloš Marek, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin 2006; Vladimír Rábik, *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku: Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej*, Bratislava 2006; Peter Šoltés, *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*, Bratislava 2009; Pavol Tišliar, *Etnická a konfesijná štruktúra obyvateľstva Gemera a Malohontu: prehľad stavu podľa vybraných statických prameňov v 18. – 1. pol. 20. storočia*, Brno 2009; Oto Tomeček, *Drevorubači a uhliari v lesoch Banskej Bystrici: k problematike osídlenia horských oblastí banskobystrického chotára do polovice 19. storočia*, Banská Bystrica 2010.

¹² Branislav Šprocha, Pavol Tišliar, *Náčrt vývoja sobášnosti na Slovensku v rokoch 1919–1937*, Bratislava 2008; ciż, *Vývoj úmrtnosti na Slovensku v rokoch 1919–1937*, Bratislava 2008; ciż, *Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1937*, Bratislava 2008; ciż, *Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1940*, Bratislava 2009.

¹³ Pavol Tišliar, *Mimoriadne sčítanie ľudu na roku 1919: Príspevok k populačným dejinám Slovenska*, Bratislava 2007; tenże, *Sčítanie ľudu z roku 1940: k niektorým aspektom organizovania a priebehu*, [w:] *Život v Slovenskej republike: Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov*, t. 9, red. Peter Sokolovič, Bratislava 2010, s. 25–35.

małej liczby urodzeń). Dlatego też tematyka demografii historycznej na Słowacji chronologicznie przesuwana się aż do okresu międzywojennego.

Należy podkreślić, że aktualnie Słowacja nie dysponuje pełną bibliografią prac z zakresu demografii historycznej. W przeszłości znane były dwie prace poświęcone rozwojowi ludności na Słowacji. Pierwszą było opracowanie wspomianej już M. Kohutowej, dotyczące stanu badań do roku 1988, opublikowane w czasopiśmie „Historická demografie” w 1991 roku¹⁴. Brakowało w nim jednak zagadnień związanych z emigracją ze Słowacji do Ameryki i Europy Zachodniej. Ważny jest jednak wkład autorki w podsumowanie stanu badań demograficznych w latach 90. ubiegłego wieku¹⁵. Do pracy M. Kohutowej nawiązały chronologicznie publikacje z zakresu demografii opracowane przez Martę Dobrotkową, obejmujące lata od 1989 do 1998¹⁶, jednak nie wyczerpujące w pełni wskazanych ram czasowych.

Praktycznie na wszystkich uczelniach Słowacji demografia historyczna wykładana jest w ramach kursów historii i praktyk archiwalnych i ma status zajęć obowiązkowych, przedmiotu do wyboru lub fakultatywnego. Jednak w kraju nie rozwinęła się słowacka szkoła demografii historycznej, jak to miało na przykład miejsce w sąsiednich Czechach. Demografia traktowana jest tutaj raczej jako uzupełnienie badań historycznych, a z badaniami demograficznymi na Słowacji spotykamy się praktycznie bardzo rzadko. Jeśli zaś takie były prowadzone, to skupiano się w nich głównie na rozwoju ludnościowym danego obszaru na podstawie rejestrów metrykalnych i różnych pochodzenia spisach ludności.

Ponadto, zagadnienia wchodzące w zakres słowackiej demografii historycznej pokrywają się z tymi z historii społecznej, obejmując zazwyczaj strukturę społeczną ludności¹⁷, aktywność ekonomiczną populacji na danym specyficznym obszarze gospodarczym lub w danej dziedzinie gospodarki¹⁸. Pochodzenie etniczne i struktura religijna jest zwykle analizowana w ramach historii politycznej (rzadziej społecznej

¹⁴ Mária Kohútová, *Bibliografia slovenskej historickej demografie do roku 1988*, „Historická demografie” 15, 1991, s. 193–205.

¹⁵ Mária Kohútová, *Súčasný stav demografického bádania na Slovensku*, „Historický časopis” 45, 1997, nr 1, s. 61–65.

¹⁶ Marta Dobrotková, *Historická demografia — súčasný stav a perspektívy*, [w:] *Genealógia, heraldika a príbuzné disciplíny: stav a perspektívy*, red. Milan Šišmiš, Martin 2003, s. 61–64.

¹⁷ Marie Marečková, *Majetková struktúra a sociálni rozvrstvení obyvatel východoslovenských svobodných kráľovských miest v 17. storočí*, „Historický časopis” 39, 1991, s. 280–293; taż, *Soziale Differenzierung der Frauen in den ostslowakischen Städten im 17. Jahrhundert (am Beispiel Bartsfeld/Bardejov)*, [w:] *Urbs — Provincia — Orbis*, Košice 1993, s. 51–56; taż, *Majetková struktúra a sociálni rozvrstvení obyvatel východoslovenských svobodných kráľovských miest v ranim novoveku*, „Historický časopis” 42, 1994, s. 425–445; Tünde Lengyelová, *Sociálne zloženie obyvateľov mestečiek v 16. a 17. storočí na Slovensku*, „Historický časopis” 43 1995, s. 417–436. O tej kwestii również piszą słowaccy socjologowie, na przykład Roman Džambazovič, *Chudoba na Slovensku: Diskurz, rozsah a profil chudoby*, Bratislava 2007.

¹⁸ W tym miejscu należy wspomnieć publikacje słowackich etnologów: *Tradicie slovenskej rodiny*, red. Marta Botíková, Bratislava 1997; Ján Botík, *K problematike rodinného života v oblasti Krupinskej vrchoviny*, „Slovenský národopis” 15, 1967, s. 386–416; *Nerolnícka rodina na*

i kulturowej) oraz w ramach studiów nad dziejami Kościoła¹⁹. Zróżnicowaniu etnicznemu i wyznaniowemu poświęcono miejsce jedynie w kilku pracach²⁰.

Sporadycznie skupiano się na ruchu migracyjnym²¹, szczególnie zaś na tradycyjnej emigracji zarobkowej, jako jednym ze zjawisk społecznych. Podobnie rzadko podejmowano badania populacyjne z zakresu historii zdrowia²² czy polityki ludnościowej²³. Z pewnością brakuje prac demograficznych z wykorzystaniem najbardziej rozpowszechnionych metod w nauce światowej, to jest metody agregatywnej i rekonstrukcji rodzin²⁴. Wyniki fragmentarycznych badań pojawiły się na stronach

Slovensku, Eds. Marta Botíková, Ľubica Herzánová, M. Bobáková, Bratislava 2007; również: Roman Holec, *Poľnohospodárstvo na Slovensku v poslednej tretine 19. storočia*, Bratislava 1991.

¹⁹ Z licznych prac należy przytoczyć Ján Botík, *Etnická história Slovenska: K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*, Bratislava 2007; Karol Janas, *Zabudnuté tábory*, Trenčín 2008; Martin Hetényi, *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938–1945*, Nitra 2008.

²⁰ Branislav Šprocha, Pavol Tišliar, *Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1940*, Bratislava 2009; ciż, *Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919–1940*, Brno 2012; Pavol Tišliar, *Nemecké národnostné ostrovy na Slovensku podľa výsledkov Šrobárovoho popisu ľudu z roku 1919*, [w:] *Historica* 47, red. Pavol Tišliar, Bratislava 2008, s. 89–118; tenże, *Národnostný kataster Slovenska v roku 1940*, Bratislava 2011; Juraj Žudeľ, *Náboženská štruktúra obyvateľstva slobodných kráľovských miest na Slovensku v 2. polovici 18. storočia*, „Geografický časopis” 43 1991, nr 3, s. 215–230; tenże, *Národnostná štruktúra obyvateľstva na južnom Slovensku v 1. polovici 18. storočia*, „Geografický časopis” 44, 1992, nr 2, s. 140–148; tenże, *Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska roku 1880*, „Geografický časopis” 45, 1993, nr 1, s. 3–17, Štefan Očovský, *Vývoj religióznej štruktúry obyvateľstva na Slovensku*, „Geografický časopis” 45, 1993, nr 2–3, s. 163–181; Michal Kaľavský, *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia*, Bratislava 1993; tenże, *Vývoj etnického a náboženského zloženia obyvateľstva Zemplína od 18. storočia do súčasnosti*, [w:] *Južný Zemplín. Štúdie o etnokultúrnom vývoji národnostne zmiešanej oblasti*. Bratislava 1993, s. 12–57; Július Mésároš, *Pramene a literatúra k vývoju národnostného zloženia obyvateľstva Uhorska v 18. a 19. storočí*, „Historický časopis” 43, 1995, s. 628–650.

²¹ Prace z ostatnich lat dotyczą zakazanej w czasach komunizmu problematyki migrantów, na przykład Michal Šmigel, *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, Banská Bystrica 2008; *Povoynové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*, red. Zlatica Sápsová, Štefan Šutaj, Prešov 2010; Ján Sirácký, *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*, Bratislava 1966; tenże, *Dvestoročné migrácie Slovákov*, Nový Sad 1980; tenże, *Dlhé hľadanie domova*, Martin 2002.

²² Należy zwrócić uwagę na liczne prace Márie Bokesovej-Uherovej, na przykład Mária Bokesová-Uherová, *Dejiny zdravotníctva na Slovensku*, Bratislava 1989; z ostatnich ważniejszych prac, zob. Anna Falisová, *Zdravotníctvo na Slovensku v medzivojnovom období*, Bratislava 1999.

²³ Zob. na przykład Pavol Tišliar, *Predpoklady k uzavretiu a ukončeniu manželstva na Slovensku v medzivojnovom období*, „Slovenská štatistika a demografia” 17, 2007, nr 1–2, s. 93–105; Michal Struhár, *Manželské právo, rozvodovosť a sociálna situácia v medzivojnovom období*, [praca licencjacka], Bratislava 2010.

²⁴ Jako wyjątek traktuje się kilka prac monograficznych: Libor Bernát, *Obyvatelstvo dubnickej farnosti v 17.–19. storočí vo svetle matiek*, Kežmarok 2009; Anton Líška, *Cholera epidemia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*, Prešov 2012; tenże, *Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 vo farnostiach a dekanátoch Prešovskej eparchie*, Prešov 2013.

czasopisma „Slovenská archivistika”²⁵. Historii słowackiej rodziny poświęcono dwa tomy internetowego czasopisma „Forum historiae”, w którym warto wskazać następujące prace: *Rodzina podczas wojny i Przemiany rodziny w dziejach Węgier i Słowacji*.²⁶ Ponadto bada się rozwój populacji na Słowacji, a w ostatnich latach oddziaływanie populacji krajów sąsiedzkich na rozwój ludnościowy na Słowacji²⁷. Zagadnienia związane z historią rodziny pojawiają się bardzo rzadko²⁸.

Powyższa tematyka jest też podejmowana w pracach dyplomowych. Niemniej badania historyczno-demograficzne należą wciąż do rzadkości. Na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie demografia historyczna jest wykładana łącznie ze statystyką w postaci kursu obowiązkowego w programie studiów archiwalnych i pomocniczych nauk historycznych. Dla studentów historii kurs ten jest nieobowiązkowy. W pracach licencjackich i magisterskich przeważają analizy rekonstrukcji rodzin w populacjach wiejskich, zwłaszcza z XIX wieku. W tych pracach, oprócz tradycyjnego wykorzystywania wypisów metrykalnych oraz rekonstrukcji rodzin, odtwarzane są ich struktury majątkowe na podstawie zachowanej mapy ewidencyjnej i dokumentów z tego okresu, a także wielkości badanych miejscowości²⁹. Łączy się zatem metody historyczno-demograficzne z historyczno-geograficznymi. W niektórych wypadkach korzystano także z za-

²⁵ Pavol Šalomon, *Demografický vývoj Košíc v rokoch 1848–1870*, „Slovenská archivistika” 26, 1991, nr 1, s. 5677; tenże, *Demografický vývoj Košíc v rokoch 1870–1918*, „Slovenská archivistika” 26, 1991, nr 2, s. 44–61; Štefan Plačko, *Základný demografický prieskum matričných záznamov populácie Matejovce pri Poprade v rokoch 1852–1872*, „Slovenská archivistika” 44, 2009, nr 1, s. 133–155; Libor Bernát, *Natalita v matrikách Dubnice nad Váhom v rokoch 1667–1900*, „Slovenská štatistika a demografia” 17, 2007, nr 1–2, s. 106–132; Bedrich Gayer, *Demografický vývoj mesta Kremnica od 14.–20. storočia*, Münster 1999; Ladislav Tajták, *Vývin, pohyb a štruktúrne zmeny obyvateľstva na Slovensku v predvojnovom období (1900–1914)*, „Historický časopis” 28, 1980, nr 4, s. 497–530.

²⁶ „Forum Historiae” 3, 2009, nr 1; 6, 2012, nr 1.

²⁷ Do dzisiaj bierze się po uwagę dwie monografie: Branislav Šprocha, Pavol Tišliar, *Populačný vývoj Podkarpackej Rusi*, t. 1. *Demografická reprodukcia*, Bratislava 2009; ciż, *Populačný vývoj Podkarpackej Rusi*, t. 2. *Štruktúry obyvateľstva*, Bratislava 2009.

²⁸ Zora Apáthyová-Rusnáková, *Príspevok ku klasifikácii vidieckej rodiny na Slovensku*, „Slovenský národopis” 20, 1972, s. 449–460; Josef Kandert, *Skuteční a ideální obraz rodiny v jedné horehronské vesnici*, „Slovenský národopis” 24, 1976, s. 464–471; tenże, *K výzkumu rodiny na středním Slovensku v druhé polovině 19. století a ve 20. století*, „Demografie” 24, 1982; tenże, *Struktura rodiny a tradice*, „Slovenský národopis” 31, 1983, s. 517–523.

²⁹ Zob. na przykład następujące prace magisterskie, wszystkie w maszynopisie: Jana Baherníková, *Demografický vývoj obce Hlboké v rokoch 1787–1895 na základe analýzy cirkevných matrik*, Bratislava 2009; Tomáš Krupan, *Demografický vývoj obyvateľstva v Tomášove v rokoch 1869–1880*, Bratislava 2008; Miriam Mikušová, *Demografický vývoj obce Chelnica 1795–1895*, Bratislava 2008; Ján Valo, *Populačný vývoj Červenika v rokoch 1870–1895*, Bratislava 2010; Veronika Lipková, *Rekonštrukcia obyvateľstva Dubníka v poslednej štvrtine 19. storočia*, Bratislava 2010; Ale-na Maceková, *Rekonštrukcia rodín „Dlhey ulice“ v Prievidzi v rokoch 1865–1895*, Bratislava 2010.

chowanych arkuszy spisowych, szczególnie pochodzących ze spisu ludności z 1869 roku³⁰. Prace te są oparte na zbiorach zdeponowanych w archiwach regionalnych.

Na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Katolickiego w Rużomberku demografia historyczna jest przedmiotem obowiązkowym na ostatnim roku studiów historycznych (na poziomie magisterskim), prowadzona w formie wykładów i ćwiczeń. Na ćwiczeniach studenci zapoznają się z metrykami kościelnymi, arkuszami spisowymi, spisami podatkowymi, źródłami on-line Węgierskiego Wojewódzkiego Archiwum (arcanum.hu) i bazami emigrantów zamorskich (ellisland.org). W pracach dyplomowych studenci koncentrują się na analizach częstotliwości występowania imion na obszarach zróżnicowanych etnicznie i wyznaniowo³¹. Tematy prac licencjackich, magisterskich i doktorskich z tej dziedziny nauk historycznych są realizowane przede wszystkim z wykorzystaniem zagregowanych wypisów metrykalnych. Prace te koncentrują się głównie na rekonstrukcji rodzin w różnych regionach Słowacji, szczególnie w XIX wieku. Wykorzystuje się w nich ponadto metody z zakresu antropologii i etnografii³². Pojawiają się także prace dotyczące przemian społeczno-kulturowych w XVIII i XIX wieku³³.

Obecnie na Słowacji badania demograficzne koordynuje Demograficzne Centrum Badawcze (Výskumné Demografické Centrum — VDC), działające przy Instytucie Informatyki i Statystyki (INFOSTAT) Urzędu Statystycznego Republiki Słowackiej. Mimo że Demograficzne Centrum Badawcze prowadzi badania z zakresu demografii historycznej oraz publikuje wyniki tych badań, nie jest wystarczająco prężne, aby móc koordynować badania historyczno-demograficzne w szerszym zakresie. Na Słowacji wciąż brakuje odpowiednio wyspecjalizowanego centrum, które kierowałoby badaniami rozwoju historycznego ludności.

Nie dysponujemy także czasopismami demograficznymi, których istnienie przyspieszyłoby rozwój demografii historycznej na Słowacji. Artykuły demogra-

³⁰ Zestaw arkuszy spisowych pochodzących ze spisów ludności z tego okresu nie został zdeponowany w Budapeszcie, gdzie znajdowała się siedziba Węgierskiego Królewskiego Urzędu Statystycznego, ale w archiwach poszczególnych hrabstw.

³¹ Andrea Tarasovičová, *Historická analýza krstných mien v cirkevných matrikách z 18. a 19. storočia (porovnanie obcí zo slovenského a rusínskeho etnického prostredia)*, Ružomberok 2010, maszynopis pracy magisterskiej.

³² Ján Golian, *Historicko-demografická analýza krstných matrik farností Lúčky a Turičky v 18. a 19. storočí*, praca magisterska, Ružomberok 2010; tenże, *Konfesionálne a sociálne determinanty demografického vývoja na Podpoľaní v dlhom 19. storočí*, praca doktorska, Ružomberok 2014; Denisa Mušáková, *Demografický vývoj mesta Púchov v dlhom 19. storočí. Analýza cirkevných matrik v rokoch 1779–1879*, praca magisterska, Ružomberok 2011; Janka Strišková, *Demografický vývin farnosti Rabča, Rabčice, Sihelné, Oravská Polhora v rokoch 1766–1895*, praca magisterska, Ružomberok 2011; Stanislava Zemková, *Demografický vývoj farnosti Lukáčovce*, praca magisterska, Ružomberok 2010, wszystko maszynopisy.

³³ Jana Baranová, *Vývoj náboženskej a sociálnej štruktúry obce Smilno po roku 1880*, praca magisterska, Ružomberok 2010; Katarína Ontkocová, *Konfesionálne pomery humenského panstva v 17.–18. storočí*, praca magisterska, Ružomberok 2009; Mária Rušinová, *Asimilácia rusínskeho etnika na území Spiša v 18. a 19. storočí*, praca magisterska, Ružomberok 2010, wszystko maszynopisy.

ficzne publikowane są najczęściej na łamach następujących tytułów: „Slovenska archivistike”, której wydawcą jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej, Departament Archiwów, „Historický časopis” (jest wydawany przez Instytut Historyczny Słowackiej Akademii Nauk), a w ostatnich latach nawet na łamach *Slovenskej štatistike a demografii* (wydawanej przez Urząd Statystyczny Republiki Słowackiej). Większość prac jest publikowana w tradycyjnej zbiorczej formie, najczęściej jako materiały konferencyjne.

Organizowania konferencji demograficznych (*Słowackie konferencje demograficzne*) podejmuje się Słowackie Towarzystwo Statystyczne i Demograficzne³⁴ we współpracy z Urzędem Statystycznym Republiki Słowackiej. Wspomniane konferencje są zwykle organizowane w odstępach dwuletnich, opatrzone określonym tematem przewodnim³⁵. Oprócz sprawozdań dotyczących rozwoju demograficznego współczesnej ludności Słowacji, podejmuje się także tematykę z demografii historycznej. Pod koniec 2008 roku zorganizowano w Bratysławie konferencję *Specyficzny świat kobiet? Zawody i profesje z punktu widzenia gender history*, na której wygłoszono kilka referatów o charakterze historyczno-demograficznym. Wystąpienia konferencyjne zostały opublikowane w postaci monografii³⁶. Jednym z ostatnich ważnych wydarzeń, na którym omawiano tematykę z zakresu demografii, była konferencja *Fenomen rodziny w przeszłości Słowacji*, zorganizowana w 2009 roku w Bardejowie.

Należy odnotować pojawienie się, w ostatnich latach, zagadnień z zakresu demografii historycznej w serii wydawniczej „Słowackie studia populacyjne”, poświęconej głównie polityce populacyjnej na Słowacji w XX wieku³⁷.

³⁴ Słowackie Towarzystwo Statystyczne i Demograficzne działa na Słowacji od 1968 roku.

³⁵ Ostatnia konferencja demograficzna nawiązywała do kwestii *Demograficzna przyszłość Słowacji*, miała miejsce w Bojniciach w 2009 r.

³⁶ Gabriela Dudeková i inni, *Na ceste k modernej žene: Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*, Bratislava 2011.

³⁷ Branislav Šprocha, *Populačný vývoj Slovenska v rokoch 1938–1945*, [w:] *Populačné štúdie Slovenska*, t. 1, red. Pavol Tišliar, Kraków 2013, s. 91–166; Eva Škorvánkova, *Postavenie žien v období Slovenského štátu*, tamże, s. 167–332; Daniela Hrnčiarová, *Ideál slovenskej ženy — gazdinej a domácej panej*, tamże, s. 333–389; Pavol Tišliar, *Populačná politika a populačný vývoj na území Slovenska v rokoch 1938–1945 — metodologické východiská*, tamże, s. 9–18; tenże, *Náčrt populačnej politiky na Slovensku v rokoch 1918–1945*, tamże, s. 19–90; tenże, *Introduction to the Problem of Population Censuses of Slovakia in 1919 and 1921*, [w:] *Studies in the Population of Slovakia*, t. 2, red. Pavol Tišliar, Slavomír Čéplö, Kraków 2014, s. 7–42; tenże, *Beginnings of organisation of emigration*, tamże, s. 43–62; tenże, *On employment of women in Slovakia in the inter-war period*, tamże, s. 63–96; tenże, *Notes on the organisation of the 1940 population census*, tamże, s. 97–120; tenże, *Statistical practice and ethnic policy of the Slovak Republic 1939–1945*, tamże, s. 121–147; Ivica Bumová, *Sčítanie obyvateľstva v roku 1930 — analýza foriem a štruktúr židovských rodín v Dolnom Kubíne*, [w:] *Populačné štúdie Slovenska*, t. 3, red. Pavol Tišliar, Bratislava 2014, s. 9–30; Eva Škorvánkova, *Propagácia materstva v období prvej Slovenskej republiky (1939–1945)*, tamże, s. 31–109; Branislav Šprocha, Pavol Tišliar, *Demogeografický profil náboženského vyznania obyvateľstva Slovenska za posledných 100 rokov*, tamże, s. 111–187;

Warto przy tym podkreślić, że pozycja demografii historycznej na Słowacji na progu XXI wieku staje się coraz bardziej stabilna. Nie chodzi tu tylko o przedmiot nauczany w ramach historycznych studiów uniwersyteckich, ale głównie o dyscyplinę naukową, w ramach której prowadzi się badania naukowe, a ich wyniki publikuje w formie artykułów. Badania i prace z ostatnich lat kreślą odpowiednią perspektywę dla stworzenia w przyszłości na Słowacji narodowej szkoły historyczno-demograficznej.

Historical demography in Slovakia in the late 20th and early 21st century

Summary

The first demographic studies in Slovakia emerged before the Second World War and dealt mainly with the ethnic diversity of the population living in the Slovak-Hungarian border region. A revival in Slovak historical demography research came in the late 20th century. There emerged studies devoted to population growth in the pre-statistical age. Scholars studied the development of settlement as well as its impact on the natural environment. Most recent studies also deal with more recent history of Slovakia, especially in the 19th century and the first half of the 20th century — they examine demographic processes and population structure, and are based on censuses from 1919, 1938 and 1940.

In Slovakia demographic research is a supplement to historical research more than anything else. There are no studies using the aggregation method and the family reconstruction method. However, research conducted over the last few years by a new generation of historians, demographers, sociologists and ethnographers provides a basis for setting a new direction in historical-demographic research in Slovakia.

Terézia Šprochová, *Dobové vnímanie ženských cností podľa Jána Kollára*, [w:] *Populačné štúdie Slovenska*, t. 4, red. Pavol Tišliar, Terézia Šprochová, Bratislava 2014, s. 7–19; Pavol Tišliar, *Odras národnostnej politiky Slovenskej republiky (1939–1945) v štatistickej praxi*, tamże, s. 21–51; Eva Škorvanková, *Otázka regulácie pôrodnosti v období prvej Slovenskej republiky (1939–1945)*, tamże, s. 53–121; Anna Jakubcová, *Starostlivosť o matky a deti na Slovensku počas rokov 1938–1945*, tamże, s. 123–184; Branislav Šprocha, *Populačný vývoj národnostných menšín na Slovensku po druhej svetovej vojne*, tamże, s. 185–216; tenže, *Charakter reprodukčného správania Rómov na Slovensku po druhej svetovej vojne*, tamże, s. 217–251.